

A nyugat-dunántúli *á* utáni *o*-zás a XVII. és XVIII. században

1. E cikk keretében bővebb anyag átnézése után szeretném bemutatni az *á* — *a* > *á* — *o* változás fejlődését és elterjedtségét 1600—1800 között egy bizonyos nyelvterületen, mégpedig a nyugat-dunántúlin, pontosabban a régi Orezi—Rimanóczyi család kiterjedt birtokain fekvő községekben. Az anyagot, a fenti két család és mellékágainak birtokaira vonatkozó iratokat — legnagyobb-részt egyezség-, osztály-, magán- és hivatalos levelek, továbbá végrendeletek, bírósági jegyzőkönyvek, ingó- és ingatlanösszeírások, nyugták és hitellevelek, valamint különböző peres iratok — a pozsonyi Állami Levéltárban tanulmányoztam át (l. ott: Orcziana). A tetemes forrásanyag vagy birtokok szerint gyülemlett fel, s így vannak az előbbi megjelölésen belül nyilvántartva (mint például a nagypatyai, csói, orci, gyülevészi, nemeskéri, csömötei, köveskúti, söptei stb. nagybirtokokra vonatkozó iratok), vagy a gazdagabb földesúri családok és leszármazottaik, esetleg örököseik tulajdonában halmozódott föl, és ezek neve szerint oszlik kisebb egységekre, csoportokra, mint példának okáért a Czeglédi, Horváth, Orezi, Rimanóczyi, Törjék, Konkoly, Polányi stb. család irattári anyaga. Jól hasznosítható magyar nyelvű levelek az Orcziana-kötegekben nagyobb számban csak a XVII. század második felétől kezdve vannak. A század első felében meglevő *o*-zást más forrásanyag, a nagyszombati városi számadáskönyvek (regesztrumok) alapján mutatom be, s ugyan-csak ezekből veszek adatokat a XVI. század második felében jelentkező *o*-zás kimutatására is. A nagyszombati regesztrumok évenként készültek, és így is vannak nyilvántartásba véve a helybeli városi levéltárban. Korábbra az *o*-zás vizsgálatában nem nyúltam vissza — bár idézhettem volna rá adatokat az OklSz. és a NySz.-ból is —, mert lokalizálásuk, esetleg az *o*-zó személy közelebbi meghatározása további részletes kutatásokat kívánna; valamint azért sem, mert a két szótárban a XVI. század első feléből található, s általában *o*-zó adatnak számító példák nagy részét az OklSz. a XV. század utolsó évtizedeiből, sőt jóval korábról is ismeri, tehát csak alaposabb vizsgálat után dönthető el, hogy valóban *á* utáni asszociatív *o*-zó példák-e azok vagy — mivel az *o*-zás szinte kivétel nélkül meghatározott számú szuffixumok előtt tapasztalható mind a XV. század végén, mind a XVI. század elején, a korábbi előfordulásokról nem is szólva, nem a tővégi zárt magánhangzóval állunk-e szemben. A zárt *o*-zás kezdetét más hangtani jelenségekkel összefüggésben kell megvilágítanunk, ez pedig külön cikket igényelne.

2. Az Orcziana-anyag Sopron megye délkeleti, Vas és Zala megyék északi felében, valamint Veszprém megye nyugati részén elhelyezkedő magyar községek nyelvhasználatának számos vonását őrizte meg: 1650—1800 között

alig van olyan év, amelyből ne maradt volna ránk legalább egy irat. Nem egy évből (főként a XVIII. századból) 4—10 is származik, sőt u g y a n a b b ó l a községből is több iratot találunk a levéltári csomókban. Pontos statisztikát nem állítottam össze, mert a községek száma (l. a mellékletet), valamint az évenként összegyűjtött adatok eléggé bizonyítják, hogy a később említett nyelvjárási vonások és az o-zó példák csak az előbb körülhatárolt terület nyelvi sajátosságai lehetnek. Az ugyanabban a községben datált iratok — akár egy éven belül, akár 50—110 évvel később íródtak — nyelvhasználat tekintetében majdnem azonosak, legföljebb az egyik több, a másik kevesebb nyelvjárási sajátosságot tartalmaz, tehát mindenképpen kölcsönösen kiegészítik egymást. Az említett családok fészke, gazdasági központja ennek a területnek valamelyik tájára esett, s az iratokban szereplő személyek — a legkülönbözőbb alkalmakkor kihallgatott egyszerű emberek, akiknek a születési, illetve a lakóhelyét is feltüntették — a terület valamelyik községének lakói voltak. Részletes statisztikai kép helyett még annyit: átnéztem 800 darab iratot, kb. 1400 oldalnyi terjedelemben. Egy évre így átlag 5 darab jutott. Az iratokat 60—80 itteni helységben (beleszámítva a már meg nem levő, közben elpusztult vagy más községgel egyesített falvakat és pusztákat) írták.

Az iratok egy részét káptalanok adták ki, ezekben kevesebb a nyelvjárási sajátosság; nagyobb részüket földesurak, esküdtek, szolgabírók, deákok, tiszttartók stb. fogalmazták, ezekben sok tájnyelvi vonás található. Nyelvjárástörténeti kutatásokra nagyon jól lehet használni például Rimanóczy Antal, Rimanóczy Ignác, Rimanóczy Mária, Csermel Mária saját írású leveleit, a Nyiri, Vigyázó és Acsádi család iratait, a tiszttartók gazdasági följegyzéseit és összeírásait. A közelebről nem ismert esküdtek, szolgabírók és deákok nevét nem sorolom föl, bár nem egynek a neve (Meszlényi, Szentmártonyi, Kisfaludi, Sál, Felsőbüki stb.) világosan utal a származási helyre, a nyelvhasználat vidékére, és így jó támpontot ad a nyelvi sajátosságok lokalizálásához. Legalkalmasabbak erre a célra a testimoniális jegyzőkönyvek, mégpedig annál az egyszerű oknál fogva, hogy a kihallgatott tanúk sok esetben a társadalom minden rétegét képviselik, többségük egyszerű szolgák, szellérek és parasztok közül kerül ki, ennek következtében vallomásaikban legtöbbször a nyelvjárási sajátosság. Példának említem meg a Kapornakon keltezett testimoniális levelet a XVIII. század első feléből, amelyben 14 tanú tesz vallomást. Van köztük: tiszttartó, szolga, szolgáló, kondás, szakács, borjász, gulyás, pap. Nyelvjárástörténeti kutatások szempontjából igen értékes az ilyen anyag azért is, mert a tanúk többségét a vizsgált esemény színhelyéről szokták beidézni, tehát egy falu nyelvének jellemzőit több alanytól megismerhetjük, több személynél ellenőrizhetjük. Kutatás szempontunkból hálásnak bizonyultak a női kézből kikerülő írások. Vonalvezetésük ugyan bizonytalanabb, hanyagabb, mint a deákoké, látszik rajtuk, hogy a női kéz az írást csak alkalmilag, szükség szerint gyakorolta, annál több viszont bennük a tájnyelvi sajátosság, szinte egymást érik a tájra jellemző nyelvi vonások.

Az o-zást vizsgálva külön kell elbírálni két-három alakot, különösen a -t tárgyragos, a -k többesjeles és az -s melléknévképzős formákat. A *nyársot, taligámot, marhákot* és a *lábos, százos* toldalékos alakokat csak ott tekinthetjük o-zó formának, ahol ilyen helyzetben sok zárt o-t használnak, de megvan mellettük a *taligámat, házamat, pisztolyokat, malacokat, nádás, háttas* változat is.

Mivel három évszázadból közlök adatokat, s ez idő alatt a helyesírás sokat fejlődött, nem járhattam el egyformán a példák idézésében. Elveim

ezek voltak: a XVI. századi adatokat betűhíven közlöm. A következő két századból származó adatokban elhagytam azokat az írásjeleket, amelyeknek már semmiféle funkciójuk, meghatározó szerepük nem volt; így a *gh*, *th-t* *g*, *t*-nek; az *nj*, *ij*, *ö*, *o-t* egységesen *ny*, *i*, *ö*-nek, illetve helyzetbeli értéküknek megfelelően írtam át. A latin szavak eredeti, szövegbeli helyesírását azonban megtartottam, mert az esetleg tanulságos lehet az idegen szavak helyesírásának további tanulmányozása során. Ugyanígy meghagytam a magyar szavak idegen helyesírású formáját, mint pl.: *árcolással*, mert ebből következtetni lehet használatja műveltségére, iskolázottságára. Az *l*, *ll*, *ly*, *ly*, *ss*, *tt*, *nn* írásmódot, mivel ezek nyelvjárási, kiejtési sajátosságokat fednek vagy képviselnek, változatlanul hagytam. A rövidítéseket mindenütt feloldottam.

Az *o-zó* példákban mindenütt *o-t* írok, mint ahogy a szövegben is van. Bizonyos szórás meglétének feltevését ez még nem zárja ki.

3. Mielőtt rátérnék az *o-zás* bemutatására, összefoglalom e nyelvjárás-területnek az anyagból adódó jellemzőbb hangtani sajátosságait. Teljességre nem törekedhetem ebben a keretben, de úgy gondolom, hogy e vázlatos hangtani kép is közelebb visz bennünket a nyugat-dunántúli nyelvjárás megismeréséhez, és sok vonatkozásban támpont lehet a korábbi és a XIX. századi hangtani állapot teljesebb feltárásához, fejlődési útjának megrajzolásához. Ellenpéldákat csak itt-ott közlök, mert tulajdonképpen alig van e nyelvjárás-területnek olyan jelensége, amely következetesen, szabályszerűen, maximálisan érvényesülne, s a felsorolható negatív példák tömege nagyon megnövelné a példatárat. A gyakran előforduló adatot zárójelbe tett *x*, *xx*-szel jelölöm mind itt, mind később.

1. A nyílt tendenciák közül leginkább megtaláljuk a következőket:

a) *ë ~ i*: *vasvella* (*x*), *kerál* (*x*), *eránt* (*x*). A nagy anyagban viszonylag gyéren vannak rá adatok. Meglátásom szerint nem is lehet számolni erős fokú nyílt *e*-zessel.

b) *ö ~ ü*: *öveg*, *csőtörtök*, *fördőkád*, *förösztő kád*, *kölső*, *bábsötő* 'mézeskalácsos'; *sötöttek* stb. Az effajta *ö-zés* eléggé elterjedt volt.

c) *õ ~ ü*: *csontnyelő*, *nevő*, *nevezető*, *dupla csévélő* (puska), *serpenyő*, *csöngető* ~ *csöngetyű*. E szó végén jelentkező nyílt *õ-zés* szinte általános volt az egész nyelvjárás-területen.

d) *ó ~ ú*: *két lukó* (hamvvevő). Bár csak egy alak került elő a forrásokból, a palatális változat gyakorisága alapján a mély hangrendű szavakhoz a nyílt *ó* járulhatott szuffixumként.

2. A zárt tendenciájú nyelvjárás jelenségek között leggyakoribbak ezek voltak:

a) *i ~ é*: hangsúlyos helyzetben: *nímet*, *vígbe*, *rízit*, *ígésítéshez*, *szülességit*, *rit*, *ipület*, *nígy* stb. Hangsúlytalan helyzetben: *szomszíd*, *szemilek*, *szegíny*, *egisz*, *törtínhető* stb. Toldalékokban: *kötis*, *vetis*, *büntetés*, *töltis*, *kölcsig*, *szüksíges*, *felesig*, *törvényes*, *keresménybül*, *megerősítvín*, *vittik*, *nevellyik* stb.; de: *széna*, *véka*, *fürész*, *édes*, *békessíges* stb. Közepes erősségű zárt *i-zés* mutatható ki anyagunk tanúsága szerint Und környékén, Egyházásfaluban, Répcevisen (Sopron m.), Takácsi, Pápa vidékén (Veszprém m.), Zala megye északi részén, Pusztacsón, Nemescsón, Acsádon, Rábakovácsin, Kőszegpatyon, Söptében, Porpácon (Vas m.) stb.

b) $o \sim a$: *udvor, koszál, szovai*. E hangmegfelelés csak egy-két esküdt írásában bukkan föl, valószínűleg szűkebb területre korlátozódott használata is.

c) $u \sim o$: *durung, kurung, plébánus* stb. A zárt rövid *u*-zás ritkán fordul elő anyagunkban, nagyobb területre nem terjedt ki.

d) $ú, ű \sim ó, ő$: *lú, kú, bú, tú, 'tó', búr* stb. A zárt magánhangzójú alakok egy csoportját a *v* tövű névszók alkotják.

3. A labiális tendencia jelenségei között legerősebb volt az:

a) $ö \sim e$: *gyöp, böcsü* 'felbecsülés, felértékelés', *sörtvés, csöcsömő, földő* 'edényfedő'; *pöcsét, csöngetyű, gyermek, lepődő, töltyös, fővös, hűvös, vörsöngötték* 'verekedtek'; *vörsöngés, röjtök* 'rejteik vmit'; *röjtöttek, fő* 'föl'; *fölső, fönt, fölül*; **t o l d a l é k o k e l ő t t**: *eszömben, vödrös* (hordó; vödörnyi nagyságú), *tesztömet, mindön, teszök, terömtetött; lölkömet, köllött* 'kellett', *tengöl, Gergöl, présölnek, hideglölés, köllemetesebbek, folyös* 'felesleges'; **t o l d a l é k o k b a n**: *gyöppő, földő, testvéröccső, elvüttő, üsső meg, közöllyő, belölő, felölő, örömost, öszvő* stb. Az *ö*-zés lényegében tehát megtalálható minden helyzetben. Ennek ellenére azonban mérsékelten *ö*-ző ez a nyelvjárás; még aránylag erősebb fokú az *l* hatására keletkezett, s legerősebb a hasonulásos *földő* típusú labiális *ö*-zés, amely egész nagy területen nyomom követhető.

b) $ü \sim i$: *füzetnyi, elvüttő, üdeje, üdőt, hütömet, hüte* \sim *hütő, küssebb* stb. Az *ü*-zésnek ez a válfaja sűrűn előfordul az egyszerű emberek tanúvallomásaiban. A hivatásos íródékok saját írásaikban kerülnek.

4. Illabiális jelenségre egy adatot idézhetek, mégpedig az $i \sim ü$ hangmegfelelésre: *isző*. Egészen szórványosan éltek vele a forrásanyag szerzői.

A mássalhangzók körébe tartozó változások nem egy jelensége léptenyomon előkerül a forrásszövegekből. Különösen gyakori a **m á s s a l h a n g z ó m e g n y ú l á s a i n t e r v o k á l i s h e l y z e t b e n**, gyenge fokon abszolút szóvégen is. Legtöbb ilyen helyzetben az *ss* fordul elő: *fundussa, tartassa, ménesse, jajgatását, olvassó* 'rózsafűzér'; *járasson, minden esetre, károssab, hássonló, bizonyossab, lelkiismeretesen, szívessen, derekassan, örökössen, kíssón* stb.; szó végén: *kevess, hütöss, házass, feless, hevess* stb. Alig van példa az ilyen intervokális helyzetbeli *t* megnyúlására: *borhüttő edény*; *de: határ, mozditott, megerősítettem, meghosszabbítányi, riszlettelivel* 'a rész letétele' stb.

Az *s* után az *l, ly* megnyúlása következik gyakorisági sorrendben: *szapulló, zállogos, porolló, fagylat* (!) *csinálló, szemllyében, kastéllunkat, köböll, föllül* stb. Az $l \sim ly$ hangviszony nagyon bonyolult képet mutat, az etimológiai írásgyakorlatot teljesen elhomályosította az $ly \sim l$, $l \sim ly$ hangmegfelelés szeszélyes realizálódása. A **d e p a l a t a l i z á c i ó** határozottan erős mind nyílt szótagban, mind szó végén vagy szó belsejében: *szemilek, helen, ház-helünket, gulája, gombolító, csoroszla, viszálkodik, illen, Repce folássán*, (a vér) *lefolta, kálha, selem, fertál, Mihál* \sim *Mihály*. Ez utóbbi név az egyik levélben tizennégyyszer *l*-ező változatban, kétszer *ly*-es alakban van meg. Legalább ekkora mértékű a **t ú l k o m p e n z á c i ó** hatása helyzetre való tekintet nélkül: *asztaly, réztaly, fély hold, illyik, hály, holy, a holy is, ezt halyván, fély halva, köly* 'kell', *elly hajtott, mivély, mivérüly, gyámolytalan* stb. Az $lj \sim ll$ hangviszonyt sok adat képviseli, de rendszerint egymás mellett él mindkét változat: *valla meg, tellesigel, kert alláig, utolláro* \sim *utollyára, föllebb* \sim *fölyebb, föllül említett* \sim *fölylül említett* stb.

Az $n \sim ny$ hangviszonylat fejlődési irányában nem tapasztaltam visszautést, a palatalizáció ugyanúgy jelentkezik szó végén, mint szó-

testben: *kalány, tehény, vászony, Istvány, ugyanezeny, teknyő, vonyókés, keszkenyő, bányom, kíványom; mostonyi ~ mostanyi, előbenyi; fonyott, hamuszinyű; tennyi, szóllanyi, olvasnyi, adnyi, tartanyi, faiznyi, tudnyüllik* stb. Mellesleg megjegyzem, hogy az infinitívusképző mély változata sem ritka: *tudnya, írnya, bíznya, tudnyaillik* stb. Érdemes megemlíteni, hogy a latin szavakhoz szintén a *-nyi* képző járul nem egy deák, esküdt, szolgabíró fogalmazásában: *quaereltetnyi, actioznyí, protestálnyi* stb. Ez arra vall, hogy ez volt az előbb, produktívabb forma.

Az *explozív ty* és *gy-z* és (mássalhangzó és *j* kapcsolata) nagy területen élt mind a XVII., mind a XVIII. században, pl.: *testvirgyínek, naptya, naptyára, kertgye (!), zabgyok, kalaptya, birgya, megirgyen* 'megérjen (pénzt, összeget)'; *akargyák, kaptyák* stb. Az *explozív* tendencia erősségére mutat a számtalan *kertgye, maradgyon* írásmód is.

Egyéb mássalhangzó-változások egészen ritkán kerülnek felszínre a forrásanyagban, meglétüket olykor csak egy adat igazolja. Nem gyakori az azonszótagú *l* kiesése sem: *fő szérlül* 'felső szélről'; *süddő, gyümölcs, föld, hód*. A magánhangzóközi *v* hiányát két szóban észleltem, viszont többször: *aít* (pl. bútor): *aít rozzant almárium; fűeltetésre* 'fülegeltetésre'.

Az alaktani sajátságok közül legjellemzőbbek ezek: a *-ból, -ből; -ról, -ről; -tól, -től* határozóragok a mellékleten feltüntetett községekben az esetek többségében zárt hangrendűek. Az *-ít ~ -itt ~ -it* igeképző túlsúlyban van az *-ét* mellett. A *-val* rag *v*-jét csak a *regvel* szóban találtam hasonulatlanul, egyébként vagy hasonul, vagy teljesen hiányzik: *néppely, oktaly, köbüllel, héttel, nappal; szekérelly, pöcsétünkel, subscriptionkal, láncol. tellesígel, népely* stb. Az *ó-t a*-val, *ő-t e*-vel váltakoztató névszótövek a *-ja, -je* (*-juk, -jük*) birtokos személyrag előtt nyílt véghangzójúak: *tinaja, tinai, zsidaja, üszeje, üszei, gyürüje, keszkenyeje, keszkenyei* stb. A *fog*-os jövő idő szerkezetében a főige személyragos: *azon fogok ígykezmem; a személyragos főnévi igenév gyakori más igék és állítmányi funkciójú névszók után is: kényrséttettem törvényhez fognom, nem akarom obligálnom magamat, tartozom robotolnom, kívántam azt is megírnom, megadnom kívánom, hasznossab volna nékem porlekednem, kész vagyok adnom, kész vagyok amplectálnom* stb. A többes 3. személy birtokos személyragja nyíltabb magánhangzójú: *-ok, -ek*, és megvan a labiális *-ök* változat is: *házok, ruhájok, lovok, kertjek, mezejek, réttyek, serpenyőjök, üdűjök, eskütyök, földök, öcsök* 'öccsük'; *böcsűjök* stb. A palatális hangrendű szavak egyes szám 3. személyében a birtokos személyrag *-e, -je* csak szporadikusan *-i*: *vize, keze, kertgye (!), földgye, földén; földin, rendibe*.

Jellegzetes tájszavakat nehéz összeválogatni, hiszen az anyagban sok a hivatalos irat, ezekben pedig az idegen szavak kerülnek előtérbe, pl.: a házi felszerelések és a ruházat nevei között német szavak, mint: *luszter, bandlik ~ vandlik* 'liszttartó edény, hordó'; *stok szék* 'hátatlan szék'; *schlaft-rok* stb. A jogi nyelvbe viszont számos latin szó került be: *admoneáltatnyi, pascuum* 'legelő'; *difficultások, exponáltatnak, gabonabeli percepció, sorte divisionaria* 'osztályképpen, örökség útján'; *coramizálandó ... emberek* 'aláírást adó, eszközlendő'. Tájszavaknak kell tekintenünk a következőket: *csira* 'hold, $\frac{1}{3}$ hold' (... *szomszédságában három fertál vagyis három csira föld*); *csarita ~ csarit* 'csalit, cserjés erdő, bozótos' — gyakori mint dülónév is (... *a csaritan alá járóban*); *szer* 'dülő' (rámok szerben, rét szer); *csordahajtó* 'csapás, marhajárás, út'; *haraszt* 'cserjés, égeres erdő' (*pap harasztya, kettős haraszt*; dülónévként is használták).

A fenti nyelvi sajátosságokat ízelítőnek, szemléltetésnek szántam, azért nem érintettem az elszórtan jelentkező hangtani megfeleléseket, mint a: *penyva* ~ *penva*; *vánkus*, *mocsolya* ~ *macsola*; *medü* 'meddő'; *szalma* ~ *szolma*, *bágyok*, *nyás*, *attam*, *hattam*, *kávöllő*, *tudósítannom*, *ott hannyi*, *szántannyi* stb. szavakban kézzelfoghatóan meglevő változásokat. Nem foglalkoztam a magánhangzók mennyiségi változásaival sem, mert hosszúságjelölést ott is találunk, ahol annak semmi helye: *közöttök*, *csőtörtök*, *Klára*, *történnik*; máskor meg ott sincs hosszúság jelölve, ahol helyén való lenne, még az *á*, *é* hangoknál sem. Teljes rendszertelenségéből nem lehet a magánhangzók mennyiségi változásait megállapítani.

4. Kövessük ezek után az *o*-zás kibontakozását és helyzetbeli kiterjedését.

A XVI. század második fele

1564: *zokalos chjnalonak*; 1565: *zokalos chjnaló*; 1588: *kadoth*; 1591: *megh haiozthak* (ti. a kocsit); 1592: *wettünk haioth kocsi haiozny, kocsi kenésre haioth*; 1593: *zeker haiozásra, gathóth, zolgalottioknak, zolgalottairth*; 1594: *Hazoktól Boltoktól való pinz*; 1597: *haioth kochi haiozny*; 1598: *Zalokot 'tutajokat', Maiosert es kolbasert* stb.

Ha bizonyos rendszerezési szempontból szemügyre vesszük a fenti példákat, megállapíthatjuk, hogy az *á* utáni *o*-zás elsősorban az *-s* melléknévképző, a *-z* igeképző, a *-t* tárgyrag és a *-k* többesjel, valamint az *-at* nomenképző előtt jelentkezik, vagyis még csak szűkebb nyelvi területen, csak egyes helyzetekben érvényesül. Területi elterjedtségét akkor lehet majd meghatározni, ha több különböző helyről származó *o*-zó anyagot sikerül felkutatnunk és áttanulmányoznunk. A fenti évek regesztrumainak litterátusai a Dunántúrról telepedhettek le Nagyszombatban, ahová egész Dél-Magyarországról özönlöttek az emberek ebben az időszakban. Az akkori Észak-Magyarország nyugati peremvidékein nem lelünk adatot az *o*-zásra, akár a Zay, akár a Thurzó család korabeli levéltári iratait vizsgáljuk ebből a szempontból; eltekintve persze a *lábos*, *szakállós* típusú főnevektől, amelyek az ország nagy részén nemcsak ebben az időben, hanem korábban és később is *z á r t t ő v é g i m a g á n h a n g z ó v a l* voltak használatosak. Hogy az *á* utáni *o*-zás nem lehetett még meg ebben a korban jóval több vagy az összes lehetséges helyzetben, bizonyítja az ellenpéldák tömege. A felsorolt években írt, *o*-zó változatokat tartalmazó számadási könyvek bármelyikében rengeteg *általag*, *árpa*, *árva*, *által*, *téglának*, *deáknak*, *summában*, *házba*, *vacsorára*, *rovása*, *nála*, *utána*, *szállal*, *fával*, *csimáltak*, *szolgáltának* stb.-féle alak található, de *o*-zó változatuk egyszer sem kerül elő. Az *o*-zásnak ilyen csekély számú helyzetben való előfordulását bizonyára azzal kell magyaráznunk, hogy e nyelvjárási jelenség még fiatal volt, esetleg 3–4 évtizeddel korábban indult el hódító útjára.

XVII. század

a) 1601: *Hazoktul* (xx); 1603: *Samodaskor*; 1604: *Samodas*, *vásznot*; 1608: *Samodaskor*, *szakallosokat* (xx); *Dezmasok Samodasa*; 1643: *Szalok*, *Kados* (tn.); *hazokból*; 1652: *Nyitraro*, *magháuol* (2x); *másáltotuán* 'mázsálatván'; *Relictájának* 'özvegyének'; *Andrásnok*, *Mihálinok*, *Fiscussának*, *Kamarásnok*, *Gazdajanok*, *Kaplánnok*, *orgonásnok*, *Gazdának* (xx); *p(rae)-dicatorának*, *Kocsissának*, *supplicansnok*, *Deaknok* stb.; *válosztassanak*, *szolgalottýára* (xx); *szálot*, *szároz*, *vásznot*, *hássot*, *ruházottýokat* (xx); *áltol*, *uágotni*, *vássárloni*, *oldalábon*, *arábon*, *Kamarásságábon*, *dolgábon*, *Samorjában*, *Házok*; 1653: *Wám*

gabonánok, Posztójánok, Ácsnok, Kamarásnok, orgonásnok, káplánnok, Árpánok, Buzánok, Pálnok, Mátyásnok, Mihálynok; Tálócskákat, vásznót, ártotlan, csináltottunk, csináltottassatok, Ruházottjokat, áltol (xx) stb.; 1654: hóhárnok. Deáknok, ozogárjánok, szároz, fárotságokért, áltol, Pálnok, Házbon, magául; 1659: házocskája, Házokbeli.

b) 1604: *átologh (!); Labos Barmom; 1606: Labos Barmom, áttolag; 1661: tuttáro, eltávosttatáso 'elhalasztása'; Susánno, Borbálo, fárodsága; 1662: nálom; 1666: Labos Barmom, atalogh ~ attolagh; 1667: Borbálo, Szolga bírájo, Tamásnok, portiojánok; 1675: áttollyában; 1685: adom tudasaro, meg szántoni (xx); leanyanok, kaszáro valo; 1685: leanyanok, visha (!) bocsatony; 1688: Párto eöv (2x); Dolmánro, házáro; 1689: Házastársomnak; 1690: ki né válthossák; 1690: vallolván, Kereszt Vonyaso, tudasaro, Ilonánok, (xx); Urasagobon, birasabon; 1692: fárodságával, admonealotnyi; 1696: házos Társával, gabonájó, bocsatoni, ki ne valthossuk; 1697: jobbágyo, hazomhoz; 1698: házos Társának; 1699: fárostanunk kell; 1700: gattyájó, Impendáltothassonak, Instantiájaro.*

A XVII. századból jóval kisebb terjedelmű anyag alapján tudom kimutatni a függő *o*-zás eseteit, mert a század átnézett iratai között még több latin vagy német nyelvű írás található, mint a következő évszázadban; de nem utolsósorban azért is, mert a gazdasági élet még egyszerűbb keretek között folyt, kevesebb adminisztrálás kísérte, s a rokonsági kapcsolatok sem voltak annyira szerteágazók, mint 100 évvel később. Anyagunkban ezekben a helyzetekben mutatkozik *o*-zás:

alapszóban	<i>pártoövvél (x); számódáskor, átolag, átolog, Borbálo, Zsuzsánno (!); vállolván, válostassanak, fárodságával, áltoljában stb.</i>
névszó- és ige- képzőkben	<i>-at: szolgálót, ártotlan, ruházót -at, -tat: vágót, csináltót, mázsáltót, ártotlan, impendáltothassonak, admoneálotnyi -hat: ki ne válthossák</i>
névszó- és ige- ragokban	<i>-ban: uraságbon, bírásábon, oldalábon, árábon, dolgábon, Somorjában stb. -nak: leánynok, portiojánok, Tamásnok, Ilonánok -ra: kaszáro, házáro, dolmányro, tuttáro, instantiájaro, Nyitráro -ja: bírájo, gabonájó, jobbágyo, gatyájó, keresztvonyásó, eltávosttatáso -val: magával</i>
toldalékok előtt	<i>szakállós, lábós, házós, Kádós (tn.); vásznót, hársót, szálók, házók, fárattságok ; tálocska, házocska, társom, nálom, hájózni 'hájjal kenni'; szántoni, bocsátoni, vásárlóni stb.</i>

Helyzeti és tömeges előfordulásait tekintve biztosra vehetjük, hogy a jelenségnek már mély gyökerei vannak a nyugati nyelvjárásban, és az *á* – *a* > *á* – *o* változás kezdetét valóban az előző században kell keresnünk. Hosszú *á*-t követő minden mély hangú szuffixumra ugyan nincs adatom, de emiatt a hiányzókat nem lehet kizárni az *o*-zás eseteiből, hiszen negatív példának sem sorolhatnák fel közülük sokat, mert alig fordulnak elő a vizsgált szövegekben. Más elbírálás alá esik e nyelvjárássterületen a *z i n s t r u m e n t á l i s -val r a g*. Feltűnő ugyanis, hogy egyetlen egyszer bukkan fel *-vol* alakváltozatban (l. táblázat), holott számtalan ilyen ragos névszó gyűjthető össze a tanulmányozott anyagból: *szerszámával, lajtorjakkal (1606); fáradtságal (1666);*

leánnyal (1679); *kanácskával, kalánnal* (1688); *garassával* (1690); *írójával, jussával* (1698); *házos társával* (1695) stb. Úgy látszik, hogy amennyiben a *-val* magánhangzója részben az előző szótag hosszú *á*-jának hatására vált zártabbá, ebben a helyzetben később, csak a XVIII. században érvényesül erőteljesen az asszociatív *o*-zás.

Szembetűnhet, hogy a nagyszombati számadási könyvek vallomásai szerint igen gyakori az *o*-zás a *-nak* és a *-ban* formánsokban, legalábbis ezekre sokkal több adat sorolható fel, mint az összes többire. Ebből a tényből nem szabad arra következtetnünk, hogy a többi helyzetben (kivéve a *-val* ragot) még nem volt erős az *á* utáni *o*-zás. A képzők és ragok előfordulásának gyakoriságát és egyenlőtlenségét a regesztrumok szerkezete, a korabeli bejegyzési és könyvviteli szokások határozzák meg. Mint ismeretes, ezek a regesztrumok a város bevételeit és kiadásait tartalmazzák. Egyes deákok a bevételezés és kiadás minden formáját bővebb magyarázat, a körülmények közelebbi megjelölése nélkül, rövid mondatokban rögzítették: *adtunk, fizettünk a sírásónak, a hóhárnok, kocsizező Pálnok, a város házában, a kocsmában, Ujvárbon* stb. Ezért dominálnak a *-nak* és a *-ban* ragok.

XVIII. század

1701: *gazdájának, Iskatolában, korábon* 'in aetate'; 1702: *váolván, váoltam, Szomszédságában*; 1710: *Anyának, Istvánnok, Katának, kápolnáro, bizonságáro, igazságávol, gabonávol, fárotságávol, ennek utánno, osztálro* 'osztásra'; *tudásáro, Jóságó, Katávol*; 1712: *házos Társátul, gáttokot* 'gátakat'; *Nálom*; 1716: *Egyházosfalu, tudásáro* ~ *tudására, magamra vállalván, kiváltoni*; 1721: *Nároi, Nároiban* (2x); *Káptolambul, járodságunk áltol, házos, Társo, Leányának, Leányoi, szomszédságában, határbon, bírásábon, Katának, Leányának, Marinkának, Magdolnának*; 1723: *osztállyo* 'osztása'; *találtotnak*; 1731: *találtotnának*; 1732: *Alázotos, alázotossan, Szolgálótomért, gyalázotyáro, Szokásó, alkalmatoságnok, napjában, decláráltom* (!); *kivántotik, holnap számro, nálo, ágyot*; 1733: *Házos Társát, áltolam* (2x); *magábon, ki . . . váltoni, állona, válosztát, Szolgálóssa le*; 1733: *halászot, Vadászot, Szolgálótyukat, házos* (2x); *válosztát, házot*; 1734: *Pálnok, válosz, udvarlásáro, Ráboközben, Szálos* (dülő); *Fölső átolban* (dülönév); *birtokábon*; 1736: *alázotos, Szolgálótomat, Szolgálótyát, álopotban, Cáptolomban, dolkábon, másro, alázotos, föl váloszszanak* 'fölvegyenek'; *áltol, jószágnok, atyafiságot* 'atyafisággal'; 1738: *tudásáro, tudáro, ki ne válhosa* 'válthassa'; *házos, tizenháromo, kiváltásó, váltoni, ki bocsátoni, áltoltyábon, csináltottam, szálott* (2x) 'szálat'; 1739: *Árvo, árvoságra, Árvaságábon, Káptolanbéli, Káptolan* (2x); *leányó* (10x); *halálo; kiválthossák, föl váolván*; 1740—41: *exponáltotnak* 'előterjesztetnek'; 1741: *Sessiójánok* 'birtokának'; *váloszolt, Házos Társának* (2x), *föl váolván*; 1743: *Házos társo, Nádosdi, álhotatossan* (2x); *láthotna, annak utánno, nyavalábon, napjában, attyafiságábon, ruhának, szármozható, fárodozásokat, kiváltásó, tudásáro, kiváltonám, atyafiságbon, árvo, alázotos, Szolgálótomat kivántom*; 1744: *Szármozván, áltol, kádokkal*; 1745: *nálom, házostársátul, házommal, Nyárok* (dn.); *házom; számo, föl váolván, házostársának, Táblo, határbon, krajcárbon, áltolunk, állonak, árvo, Szolgálótomat, alázotossan, vártom, kivántom*; 1746: *találtotnak, házomat, álloni, Rábokovácsi, szolgálótyát, Rábo, álopottýábon, kivántotott* (2x); *vágotta, vágtok, szolgálótok* (6k); *disponáltok* (ti. a lakosok); *ely válosztani, Tójánok, 'tavának'*; *Háznok* (2x); *másnok, hozzájó, áltol, egyátollábon, határbon, számáro, házok* 'házuk'; *fákot, hármot, házábon, Szolma Várbon, Curiákbon, Házbon, Kovácsi-*

bon, Ajkábon, Némábon, Ordábon, pusztákbon (2x); áltol, átolyában, egymásnok (2x); anyámnok (2x); ki váltothatatlanul, elrontáso, adásávol, igazságot, bocsá-tonyi; Házos Társo, Leányo, tudásáro, Származott, járotságát; 1747: Egyházos-falu, approbáloni; 1748: Házos társo, Benkeházo, Házokat, Szálos (dn., erdő); 1749: Látto-e, látto, házós társát, Hovánok, magávol, támosztván, el válosztván, marhájo, elválosztották, Szobábon, Házbon, híjában, dolgábon, egyátolyában, Lármáro, jakab Hovánok, Házos Társánok, házábon, marhájánok, Uránok, egymásnok, utolláro, Uccáro, egy mássol, alkalmatosságot, Urávol, Csákánnyol; 1750: Sziget-Várbon, ágyoztatta, járodságáért, házomat; 1752: tudtáro, Requisitiójáró, Határbon, káro, szolgálomat, valóltam, Statuáltotta, határbon, bántotná, ki rángotta, Kányo földit vagyis Kányo várt (2x); valólna, masikábon, Magdolnánok, házós társánok (2x); áltolunk, Kányoföldit, kányovári, Benkeházo; 1754: áltolam, kászáltotta, discerválhottnyi, censurálhossa, kívántom, ajánlonyi, szomszidságo; 1756: irtáso, Szálos, házosságra, kívántom, vártom, ártotlan, szomszidságo, szármozott, udvarlásáro, Criptáro, Mindnyájon, kívánotos, váloszol, kívántotott, vissza nem adáso, Sumájábon, Jóságábon, Házos, protestálnok, járandó, Utánno, Áltolunk; 1758: háznok, Társánok, Társomnak, Pálnok, Mihálnok, Pusztánok, Uccánok, magánok, hármot, Házot, Százot (2x); nálo, Kaszáro; 1759: szármozott, valólván, házós Társomnak; 1760: alázotossan, kívántom, Rábo, táco 'tálca'; sárgo, szároz, Hátotlan (szék); lábos, uttyábon, szobájábo, ruházottjai, tácáro, jószágo, munkáro, Tálós 'konyhabútor'; Tálók (2x); 1761—62: Szolmábon (6x); deputátumábon 'természetbeni járandóságban'; summábon, Conventiójáró, járandó, Lovánok, átolábon (xx); mustrálto-
kat, szároz, áro, trágyásztotására, hátro maradott, bujtás ádotásért, kocsmáltotás-
bul, Cassábon 'kasszában'; állopotokra, csináltottam, drágo, alázotosságot, alázotos, ne sajnállo, oltalmazásáro, Postáro, határbon, deducálhotom, eránto; 1762: Szárnyo, Láncoi, számo, órájo, halálo (xx); Számo (xx); Társo (xx); édes Leányo (xx); óráko, fély (!) óra tájbon, nyakábon, Residentiábon, olmárió-
mábon, Ládájábon, valójában, ágyábon, korábon, szolgálottjában, másikábon, birtokábon, Számlállo ~ Számlállyo, bizonságnok, Apáturságnok (xx); magánok, tudományánok, ruházoti, Társávoly, alkalmatosságávol, halállol, alkalmatosság-
gol, Láncol, halálávol, Láncávol, Ládávol, tállol, reverendávol, csináltotta, áltolunk, halálokor, Sereg Számoly 'nagy számban'; társávol, órávol, árávol, valósdágot, házosuláso, látto, Szolgálto, konyháro, Porpáczo, sárgo, perzisztálnok, bátron; 1763: állondóssa, Árko, biráso, Excellentiájó, Jobágyo, Árendásso, Familiánok, Szomszedságábon, áltolábon, Testamentumábon, Excellenciájánok, Gáspárnok, Jobágyánok, várjo. Egyházosfalu, Egyházos Rádocz, áltol adta, áltol adott, hányot; 1764: elvátolni; 1765: számo; 1765: szármoztanak, társolkodása, valójában, mastanábon, kívántom, utánno; 1766: áltol földekbe, Házostársomnak, tanáltotnának (2x); Házommal (2x); hátos szék (2x); csézábon (xx); 1767: adós-
ságo; 1771: Cítáltotni, expediáltottam, kívántom, folyamottjánok, magánok, áltol (x); 1772: bizonyáro, heábon, házomtul; 1781: kíványo, jártom, váloszolni, alá-
zotossan, nálo, Szolgálomat; 1782: lábos, hátos (szék); 1784: alázotos, áltolam; 1788: egy áltollában, 1788: Iráto (dn.); károiknak, egy áltollában; 1791: Válosztot, áltol, óhajtásol stb.

Adatot tömegével lehetne felsorolni a XVIII. századból. Szándékosan idéztem ilyen nagy számban azért, hogy lássuk az o-zás XVIII. századi folytonosságát, helyzetbeli meglétét és gyakoriságát. Területi elterjedtségére ugyan ebből még nem derül fény, de minden különösebb bizonyítás mellőzésével is elfogadható, hogy ennyi évből nem gyűlhetett össze ekkora

o-zást szemléltető anyag egy vagy két helységben, s ilyen fokú *o*-zás nem élhetett elszigetelődve csak néhány községben. Adataink ezekben az esetekben bizonyítják az *o*-zás nagyobb mértékét:

alapszóban	<i>árvoságra, káptolonbéli, felső átolban (dn.); árvo, állapotban, táblo, táco 'tálcá'; váloasz, váloaszt, Kányofölde, Kányóvár, nyározban (!); Ráboközben, Rábokovácsi, Iráto, szároz, sárgo, drágo, álltol, álltolunk, válltolván</i>
névszó- képzőkben	<i>-at: kívánatos, alázatos, halászat, vadászat ruházottjai, gyalázotyáro</i> <i>-tat: ártotlan, hátotlan (szék)</i> <i>-andó: járandó, coramizálandó 'láttamozást adó'</i>
igeképzőkben	<i>-hat: bánhotna, válthossa, láthatna, dedecálhotcm, discernálhotna</i> <i>-at, -tat: vágotta, szolgáltossa be, csináltottam, cenzuráltossa, statuáltotta, ex- pediáltotta, exponáltottam, által cültotta</i> <i>-atík, -tatík: tanáltotnak, kívántotnak, exponáltotnak 'előterjesztetnek'</i>
névszórágokban	<i>-ban: nyavalyában, napjában, atyafiságában, határban, korában, ískatolában, szomszédságában, tájbon, pusztákbon, dolkábon, birtokában, deputátumában, rezidenciájában, curiákbon, Ajkábon, Acsádbon, Szalmavárbon, Sziget- várbon stb.</i> <i>-nak: anyánok, leányánok, társánok, szessziójánok, bizonyágnok, alkalmatosságnok, jószágnok, Istvánnok, Gáspárnok, Marinkánok, Magdolnánok, Pálnok, Katánok, Mihálnok stb.</i> <i>-ra: bizonyágáro, osztálo 'osztásra'; udvarlásáro, tudásáro, uccáro, lármáro, Porpáczo, számáro, másro, magamro, holnap számro, háro maradott, utolláro stb.</i> <i>-a, -ja: szárnyo, magmarhájo, jószágo, órájo, kíváltáso, leányoi, szokáso, irtáso, árendáso, káro, adósságo, halálokor, tízenhárho, nálo, hozzájo stb.</i> <i>-val (instrumentális) ragban: gabonávól, reverendávól, igazságávól, társávól, magávól, lúdávól, csákánnyól, igazsággól, atyafisággól, egymással</i>
igerágokban	<i>-ja (tárgyas személyrag előtt): kívánnyo, láttyo, használlo</i> <i>-nak: állnok, protestálnok, perzisztálnok</i> <i>-tak: diszponáltok (ti. a lakosok); szolgáltok, vágtok stb.</i> <i>-a: látto, látto-e</i>
toldalékok előtt	<i>-t tárgyrag előtt: házot, ágyot, szálót, fákot, hármot, százot, hányot</i> <i>-m birtokos személyrag előtt: nálom, házomnál, házomat stb.</i> <i>-m igei személyrag előtt: vártom, jártom, kívántom, szolgáltom, declaráltom stb.</i> <i>-z, -szt, -dozik verbumképzők előtt: ágyosztotta, támosztván, lábbodozván</i> <i>-ni főnévi igenév képzője előtt: állonni, ajánlonni, kibocsátonni, kíváltonni</i> <i>-s melléknévképző előtt: szálos erdő, hátos szék, lábos, tálos (konyhabútor); házostársátul, Egyházosfalu</i> <i>-n határozórag előtt: hármon, mindnyájon, bátron</i> <i>-k többesjel előtt: kádokkal, kereknyárok (dn.); házok, tálók, gátokat stb.</i> <i>-na feltételes módjel előtt: állona, bocsátóna, kíváltoná stb.</i>

5. Az eddigi kutatások alapján az asszociatív *o*-zás kimutatható már a XVI. század első évtizedeiből. 1502: *Zakalos* et Seregbontho (OkI Sz.); 1508: *Due pixides Zakalos* (uo.); 1510: *Barbati wlgo Zakalos* (uo.); *tarfok* (MargL. 7.), *tarfolkodnak* (uo. 8); 1522: *Barbatas wlgo Zakalos* (OkI Sz.); 1526: *tarhazomban* (uo.); 1542: *Szakalos* ad saykas (uo.); 1544: *waznoth* (uo.) stb. E példák számát lehetne még valamivel (igazán csak néhány alakkal) szaporítani a kódexekből: *társos* (DomK., CornK., DebrK.).

Az adatokon végigpillantva feltűnik, hogy *o*-zó változatban ugyanaz a kevés szóalak és ugyanazok az *o*-zó helyzetek ismétlődnek.

Ez gyanússá teszi adatainkat, és a gyanú következtében felmerül a kérdés: igazi, a mai értelemben vett zárt *o*-zó példák-e ezek, vagy a teljes *tő* zárt magánhangzója maradt-e meg bennük? A kérdés feltevése annál inkább jogosult, mert nagyjából ugyan ezeket az alakokat találjuk meg egyes íróinknál még a XVII. és a XVIII. században is, még az olyan írók műveiben is, akik nem asszociatív *o*-zó területről származtak, s később sem tartózkodtak huzamosabban ilyen vidéken (pl.: Gyöngyösi, Rákóczi Ferenc, Faludi Ferenc). Ebből az következik, hogy az *o*-zás kezdetét a teljes *tő* fejlődésével párhuzamosan kell megvilágítani. A fenti alakok előfordulnak már a XV. században is.

Az a tény, hogy a XVI. század közepétől kezdve asszociatív *o*-zás már több helyzetben, nemcsak egyes toldalékok előtt, hanem képzőkben is található, azt bizonyítja, hogy keletkezési idejét jogosan tehetjük korábbra, a század első évtizedeire. Nincs kizárva, hogy az *o*-zó tendencia az életre keltő impulzust éppen a *szakálos*, *lábos*, *társok* szavak zárt magánhangzójú teljes töveitől kapta.

Az *o*-zási tendencia fokozatosan erősödött, s egyre több olyan *á* utáni szótagra terjedt ki, amelyekben *a* magánhangzó volt. Ezt nagyon jól szemléltetik a példatár adatai és a táblázatok. Általános kiterjedése az összes lehető helyzetre a XVII. század utolsó évtizedeiben következhetett be. Virágkora még a következő század első negyedében is tart. Társadalmi használati köre ezután némileg szűkül, a hivatalos iratokból fokozatosan kiszorul.

Góca Vas megye nyugati része lehetett, az a terület, ahol annyira élő és erős jelenség volt, hogy a XVII–XVIII. században kisebb-nagyobb mértékben behatolt a hivatalos nyelvhasználatba is, és maga alá rendelte az újabb átvételű latin szavakat is.

A földhöz kötött jobbágyok, a zsellérek és szolgák, valamint a nagyobb-részt otthonukban tartózkodó asszonyok nyelvhasználatában sokkal nagyobb fokú az *o*-zás, mint a hivatalos helyeken kiadott iratokban és iskolázott emberek írásában. Bármennyire is erős tendenciaként érvényesült az *o*-zás a vizsgált századokban, ingadozás tapasztalható; *ket tős* *alაკოკ* megbújnak szövegeink minden oldalán, az iratok minden egyes szerzőjénél, a „kéz” és a „fej” nyelvében egyaránt. Az átéltebb élmények és események rögzítésekor (elemi csapás, haláleset, lopás, verekedés stb.) tömegesen jelentkeznek *o*-zó alakok.

KOVÁCS ISTVÁN

Le changement associatif *á — a > á — o* dans les XVIIe—XVIIIe ss

L'auteur dans son étude éclairée sur des documents d'archives quelques problèmes du changement associatif *á — a > á — o*. Il démontre les positions dans lesquelles ce phénomène se retrouve dans les aires dialectales hongroises de l'Ouest dans la deuxième moitié du XVIe et dans les XVIIe—XVIIIe ss. Sur la carte-jointe il indique les villages où le changement en *-o* était considérable aux XVIIe—XVIIIe ss. Ainsi le phénomène était le plus répandu dans le comitat Vas et sur les territoires avoisinants. Évidemment le phénomène existait sur des territoires moins contigus sur des zones plus ou moins grandes en direction orientale et sud-orientale du comitat Vas et même aux environs de Szigetvár. Au XVIIIe siècle le phénomène était répandu même à Csallóköz (Tchécoslovaquie).

I. Kovács

Az anyagban talált o-zó helységek

(Zárójelben a beolvasztott és az elpusztult község neve vagy a helység korábbi neve)

<i>Győr-Sopron m.</i>	<i>Vas m.</i>
1. Sopron	1. Csepreg
2. Lövő	2. Bük
3. Völcséj	3. Nagycsömöte
4. Und környéke	4. Pusztacsó
5. Egyházaskalu	5. Nemescsó
6. Zsira (+ Salamonfa)	6. Mészlen
7. Répcevis (+ Nemesvis)	7. Kőszegpaty (Nagy- és Kispaty)
8. (Szőkeföldje)	8. Acsád
9. Gyalóka	9. Sálköveskút
10. Beled	10. Söpte
11. Mihályi	11. Jákfa
<i>Zala m.</i>	12. Rábabogyoszló
1. Sénye	13. Kis-, Nagysitke
2. Gyülevész	14. Sárvár
3. Nagykapornak	15. Ikervár
4. Misefa	16. Bögöt
5. Zalaszentmárton	17. Porpác
6. Zalaboldogfa	18. Szombathely
7. Kányavár (Kányaföldje)	19. Nári
<i>Veszprém m.</i>	20. Vasszécsény
1. Takácsi	21. Csempezkopács
2. (Szalmavár)	22. Rábakovácsi
3. Pápa	23. Ják
4. Ajka	24. Sorkikisfalud
5. Deveser	25. Egyházaskudóc
6. Sümeg	26. Nemesrempehollós
7. Megyer	27. Vasvár
8. Nemesbükk	28. Molna-, Magyarszecsőd
	29. Szemenye
	30. Nádasd

